

INCIDENȚA RISCULUI DE LICHIDITATE ÎN DESFĂȘURAREA ACTIVITĂȚILOR BANCARE

*Asist. univ. drd. Mariana Vlad, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava
marianav@seap.usv.ro*

Abstract:

Liquidity is necessary for banks to compensate for expected and unexpected balance sheet and fluctuations and to provide funds for growth. It represents a bank's ability to efficiently accommodate the redemptions of deposits and other liabilities and to cover funding increases in loan and investment portfolio. A bank has adequate liquidity potential when it can obtain needed funds promptly and at a reasonable cost.

Activitatea principală a unei bănci constă în atragerea de disponibilități de pe piață, care împreună cu capitalul propriu, să fie plasate în afaceri profitabile. Aceasta presupune ca băncile vor fi în măsură să asigure prețul resurselor atrase de pe piață, cheltuielile de funcționare proprii și să obțină și un profit convenabil. De aceea orice activitate bancară comportă un risc. Acesta este permanent și însoțește toate afacerile băncii, producerea sau nu a acestuia depinzând de condițiile care i se creează.

Riscul bancar poate fi definit ca fiind probabilitatea ca într-o tranzacție să nu se obțină profitul așteptat și chiar să apară o pierdere. El are un impact deosebit asupra valorii societății bancare, atât sub forma pierderilor directe suportate, cât și prin efectele induse asupra clienților, personalului, partenerilor. [3]

Activitatea de zi cu zi într-o bancă se caracterizează prin existența unor riscuri, însă aceasta nu înseamnă că automat se pot rezolva pierderile generate de ele.

Riscurile provoacă efecte negative asupra activităților desfășurate de bancă prin deteriorarea calității afacerilor, afectarea funcționalității băncii, diminuarea profitului sau chiar înregistrarea de pierderi. El poate fi provocat de către clienți sau din cauza mediului concurențial extern.

Diversitatea riscurilor cu care se poate confrunta o bancă în activitatea ei zilnică, precum și diversitatea situațiilor care generează aceste riscuri fac imposibilă clasificarea riscurilor sub aspect unic criterial.

În țara noastră, Banca Națională a României, în calitate de autoritate de supraveghere, a emis reglementări bancare menite să contribuie la identificarea și administrarea riscurilor semnificative din activitatea bancară, respectiv: [6]

- *riscul de credit*: reprezentând riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate, ca urmare a neîndeplinirii de către contrapartidă a obligațiilor contractuale;
- *riscul de țară*: este un risc asociat riscului de credit, care este determinat de condițiile economice, sociale și politice ale țării de origine a împrumutatului. Componenta riscului de țară este riscul de transfer, care apare atunci când obligația împrumutatului nu este exprimată în monedă locală a acestuia;
- *riscul de piață*: este riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate, care apar din fluctuațiile pe piață ale prețurilor (valorilor mobiliare, mărfurilor și instrumentelor financiare derivate), ratei dobânzii și cursului valutar. Așadar, riscul de preț, riscul valutar și riscul ratei dobânzii sunt principalele componente ale riscului de piață.
- *riscul de lichiditate*: este riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate, ce rezultă din imposibilitatea băncilor de a onora în orice moment obligațiile de plată pe termen scurt, fără ca acestea să implice costuri sau pierderi ce nu pot fi suportate de bănci;

- *riscul operațional*: este riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate care depinde de factori interni sau externi băncii. În categoria factorilor interni intră: derularea neadecvată a unor activități interne, existența unui personal sau unor sisteme necorespunzătoare. Factorii externi se referă la condițiile economice, schimbări în mediul bancar, progrese tehnologice, etc. Componenta de bază a riscul operațional este riscul legal, care apare din inițierea unor acțiuni în justiție, interpretări eronate ale actelor normative sau contracte care se dovedesc imposibil de pus în aplicare și care întrerup sau afectează negativ operațiunile sau situația băncilor:
- riscul reputațional: reprezintă riscul înregistrării de pierderi sau al nerealizării profiturilor estimate, ca urmare a lipsei de încredere a publicului în integritatea băncilor.

Fiecare instituție de credit are obligația identificării și administrării acelor categorii de riscuri care au un impact semnificativ asupra situației băncilor, recunoscute ca riscuri semnificative.

Lichiditatea reprezintă capacitatea activelor de a fi transformate rapid și cu cheltuieli minime în monedă lichidă (numerar sau disponibil în contul curent). Ea este de fapt, o problemă de gestiune a pasivelor și activelor bancare care au grade diferite de lichiditate.

Riscul de lichiditate pentru o bancă este expresia însăși a probabilității pierderii capacității de finanțare a operațiunilor curente, aspect de o importanță deosebită pentru bancă. [3] Este firesc ca o bancă să transforme termenul datoriilor sale în diferite scadențe pe partea de active a bilanțului, întrucât scadența activelor tinde să fie mai îndelungată decât cea a pasivelor. Fluxurile de intrare și ieșire de fonduri efective nu reflectă neapărat scadențele contractuale, iar băncile trebuie să ia măsuri în scopul îndeplinirii anumitor angajamente scadente. De aceea, o bancă poate avea de-a face cu recorelări ale lichidităților, făcând din politicile sale privind lichiditatea și gestionarea riscului de lichiditate factori cheie ai strategiei de afaceri.

Un nivel de lichiditate necorespunzător poate duce, în situația unei reduceri neașteptate a numerarului, la necesitatea atragerii unor resurse suplimentare de fonduri cu costuri mari, reducând profitabilitatea băncii și determinând, în ultimă instanță, insolvabilitatea. Pe de altă parte, o lichiditate excesivă duce la scăderea rentabilității activelor și, în consecință, la performanțe financiare slabe.

Menținerea unei lichidități adecvate depinde de modul în care piața percepe situația financiară a băncii. Dacă imaginea băncii se deteriorează, ca urmare a unei pierderi importante în portofoliul de credite, va apărea o cerere mare de lichiditate. În aceste condiții, banca va putea atrage fonduri de pe piață numai cu costuri foarte mari, înrăutățindu-și astfel și mai mult situația veniturilor. Ca urmare, o deteriorare a imaginii băncii pe piață poate avea consecințe serioase asupra poziției lichidității.

Principalele cauze care determină apariția riscului de lichiditate sunt următoarele: situația economiei reale; influența mass – media; indisciplinarea financiară a agenților economici; dependența pe piața financiară; necorelarea între scadențele depozitelor și a creditelor. [4]

Analiza riscului de lichiditate se face în cadrul sucursalelor băncii, precum și în centrala băncii, la direcția de trezorerie.

La nivelul sucursalelor se analizează:

- sursele de lichiditate: numerarul, depozite la banca centrală, depozite la bănci corespondente, portofoliul de bonuri de tezaur, certificate de trezorerie și alte titluri negociabile, ratele scadente la creditele acordate clienților, împrumuturi de la alte bănci sau de la banca centrală.
- destinația lichidității: constituirea rezervelor minime obligatorii la BNR, satisfacerea cerințelor de împrumut și nevoile de bani lichizi ale clienților, acoperirea eventualelor cereri ale clienților persoane fizice și / sau juridice de retragere de fonduri.

În cadrul centralei, analiza lichidității presupune: gestionare poziției monetare, gestionarea poziției lichidității și elaborarea și analiza raportului de lichiditate.

Gestionarea poziției monetare presupune evaluarea la un moment dat a activelor lichide. Principalele componente ale poziției monetare sunt:

- numerarul: sub forma monedei metalice, plus bancnotele aflate în posesia băncii la ghișee și în tezaur.
- disponibilul în cont de rezervă la banca centrală: reprezintă rezerva minimă obligatorie depusă de fiecare bancă în contul curent deschis la BNR, ca procent din valoarea resurselor atrase.
- disponibilul la alte bănci: respectiv depozitele constituite de fiecare bancă pe piața interbancară;
- sume de încasat de la alte bănci: reprezintă sumele în tranzit la alte bănci, valoarea instrumentelor de plată (cecuri) onorate de bancă, depuse la băncile corespondente.

Instituțiile de credit estimează necesarul de numerar în baza raportului între volumul încasărilor și plățile zilnice cu numerar.

Dintre toate componentele poziției monetare, în afară de disponibilul în contul de rezervă la B.N.R. și a disponibilului la alte bănci, pentru care se bonifică dobânzi, celelalte componente ale poziției monetare nu aduc venituri băncii.

Pe de altă parte, în afară de rezerva minimă obligatorie care este cunoscută încă la începutul zilei, celelalte componente ale poziției monetare variază puternic în funcție de natura și volumul operațiunilor curente. De aceea, actualizarea permanentă, în timp real, a poziției monetare a băncii este esențială.

La băncile mari, poziția monetară este influențată doar de numărul tranzacțiilor zilnice de valoare semnificativă, ceea ce permite o actualizare în timp real.

Gestionarea poziției lichidității de către bănci are drept obiectiv atingerea punctului optim pentru indicatorul poziției lichidității. Poziția lichidității se determină ca diferență între active lichide și pasive volatile.

Alături de numerar, în categoria activelor lichide se înscriu disponibilitățile în cont curent la BNR, depozitele la vedere la bănci corespondente și sumele încasate de la alte bănci. Rezervele minime obligatorii sunt incluse în această categorie pentru a se solda poziția lichidității. Resursele volatile reprezintă disponibilitățile din contul clienților și depozitele de economii la vedere, banca putând dispune doar temporar de ele.

Din calcularea acestui indicator pot rezulta două situații:

- când poziția lichidității este pozitivă, ceea ce înseamnă că sursele de lichiditate depășesc necesarul, excedentul peste limita celui admisibil poate fi plasat pe termen scurt sub forma depozitelor pe piața interbancară.
- când poziția lichidității este negativă, aceasta înseamnă că activele lichide sunt insuficiente pentru onorarea integrală a obligațiilor băncii, banca fiind nevoită să apeleze la surse urgente de finanțare, de genul împrumuturilor de pe piața interbancară, de la B.N.R. sau să lichideze înainte de termen active de portofoliu.

De regulă, acești indicatori se calculează pe zile, săptămâni și pe luni în vederea depistării nevoilor de lichiditate pe termen scurt. O creștere mai rapidă a nevoilor de credite față de volumul depozitelor determină o nevoie suplimentară de lichiditate pe termen lung, care poate fi redusă prin diminuarea marjei lichidității sau prin împrumut. Invers, o creștere mai lentă a necesarului de credite decât cea a depozitelor, indică un plus de lichiditate pe termen lung, care poate fi folosit de bancă fie pentru a majora marja lichidității, fie pentru finanțarea plasamentelor bancare.

Păstrarea pe termen lung a numerarului afectează profitabilitatea instituției de credit, dar în același timp lipsa lui poate duce la probleme financiare dificile pentru bancă.

Raportul de lichiditate reflectă evoluția masei monetare. Este calculat în lei și în valută, la nivelul centralei băncii, pe baza informațiilor transmise de subunități, având periodicitate zilnică și lunară.

Principalii indicatori pe care o bancă îi calculează și evaluează pentru analiza riscului de lichiditate sunt:

- Lichiditatea globală (Lg): reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de activ de a se transforma pe termen scurt în lichide pentru a satisface obligațiile de plăți exigibile.

- Lichiditatea imediată (Li): reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de trezorerie (numerar, cont curent la BNR) de a face față datoriilor pe termen scurt (disponibilitățile la vedere ale clienților nebancari și împrumuturile pe termen scurt de la alte bănci).
- Lichiditatea în funcție de total depozite (Ld): reflectă posibilitatea elementelor de activ de a face față datoriilor (reprezentând totalul depozitelor).
- Lichiditatea în funcție de total depozite și împrumuturi: reflectă posibilitatea elementelor patrimoniale de activ de a face față datoriilor (reprezentând totalul depozitelor și al împrumuturilor).

Alți indicatori care se calculează pentru estimarea riscului de lichiditate sunt:

- Pasivele nete (active – pasive, clasificate după scadență): se calculează pentru a se semnala perioada maximă necesară de lichiditate.
- Rata lichidității: exprimă evoluția gradului de îndatorare a băncii față de piața monetară. O rată supraunitară indică scăderea lichidității datorită creșterii gradului de îndatorare. Relația este inversă în cazul unei rate subunitare.

Instituțiile de credit folosesc tehnici specifice care să elimine până la reducere riscul de lichiditate. Aceste tehnici vizează resursele băncii și plasamentele băncii.

Tehnicile care vizează resursele băncii sunt: atragerea depozitelor de la populație, depozite mai puțin vulnerabile la nerambursările în timp a creditelor promovate de bănci; căutarea unor depozite stabile (depozite la termen, certificate de depozite) diminuează riscul de lichiditate și permit băncii să facă investiții pe termen lung, care aduc mai mult profit băncii; creșterea fondurilor proprii determină băncile să-și mărească lichiditățile și puterea lor financiară, având posibilitatea de a face investiții pe termen lung din fonduri proprii.

Tehnicile privind plasamentele băncii vizează în mod exclusiv gestiunea tezaurului băncii, ceea ce presupune asigurarea în mod continuu a echilibrului între lichidități și plasamente.

Nevoile de lichidități ale băncii constau în plăți imediate, cum ar fi: retragerile de depozite sau cererile de credite pe care banca trebuie să le satisfacă pentru a rămâne un instrument financiar riguros.

Normele bancare prevăd obligația băncilor de a-și asigura un nivel minim de lichiditate, calculat pe baza indicatorului de lichiditate, ca raport între lichiditatea efectivă și lichiditate necesară, pe fiecare bandă de scadență. Menținerea permanentă a lichidității instituțiilor de credit la nivel minim se realizează prin mecanismul benzilor de lichiditate. [7]

Prin bandă de lichiditate se înțelege o anumită perioadă de timp rămasă de scurs până la scadența unui plasament (activ) sau depozit atras (pasiv). Ea se stabilește pe intervale de timp: până la 1 lună inclusiv, între 1 și 3 luni inclusiv, între 3 și 6 luni inclusiv, între 6 și 12 luni inclusiv și peste 12 luni. După stabilirea benzilor de lichiditate, instituțiile de credit:

- efectuează repartizarea activelor și pasivelor pe benzi de lichiditate pe clase de conturi (operațiuni bancare);
- determină lichiditatea efectivă și lichiditatea necesară. Lichiditatea efectivă se va determina prin însumarea activelor și extrabilanțiere și va exprima sumele pe care banca le are de primit de la clientelă în intervalul de timp respectiv. Lichiditatea necesară se determină prin însumarea pasivelor și obligațiilor extrabilanțiere și va exprima sumele pe care banca le are de plătit clienților în perioada de timp respectivă. Limita minimă a indicatorului de lichiditate (lichiditate efectivă / lichiditate necesară) este 1;
- compară lichiditatea efectivă cu lichiditatea necesară, rezultând un excedent fie de lichiditate efectivă, fie de lichiditate necesară. În prima situație se înregistrează un surplus de lichidități, în timp ce a doua situație un deficit ceea ce arată că bancă nu poate să-și onoreze obligațiile.

Băncile urmăresc să mențină întotdeauna lichiditatea la un nivel acceptabil, dar în același timp trebuie să încerce maximizarea profiturilor. Pentru bancă un plasament pe termen scurt pe baza unor depozite atrase pe termen lung indică un risc și o lichiditate mare. Controlul lichidității la

instituțiile de credit privește două elemente: maximizarea profiturilor și asigurarea la termen a transferurilor de bani în economie.

Gradul de lichiditate al activelor este privit în funcție de timp, deoarece în principiu toate activele deținute de o bancă pot fi vândute contra numerar, însă ceea ce interesează lichiditatea este calitatea anumitor active de a fi transformate rapid în numerar pentru ca banca respectivă să-și poată achita în timp util obligațiile scadente. De aceea, controlul riscului de lichiditate implică evaluarea zilnică a intrărilor și a ieșirilor de active lichide din bancă și corelarea zilnică a acestor fluxuri cu nevoile zilnice de asigurare a plăților.

În general, principalele categorii de active care intră sub observația controlului lichidității sunt: numerarul, soldul contului curent deschis de fiecare bancă al B.N.R., plasamentele la alte bănci și numerarul aflat în curs de colectare.

Așa cum se observă, aceste active sunt în mod normal neproductive, în special cazul numerarului efectiv, care nu produce venituri pentru bancă în mod direct, ci prin transformarea sa în alte active. Păstrarea numerarului pe termen lung afectează profitabilitatea băncii, dar lipsa lui poate duce la probleme financiare dificile pentru bancă.

Banca Națională a României a impus anumite limite prin intermediul unor reglementări privind lichiditatea, care vizează:

- *plafonul casei de circulație*: se aprobă pentru fiecare unitate a băncii, de către sucursala băncii centrale pe teritoriul căreia se află unitatea bancară, alimentarea cu numerar făcându-se de către aceste sucursale. Sumele care depășesc plafonul de casă se depun la sucursala băncii centrale dacă nu sunt necesare pentru efectuarea plăților în următoarele trei zile. Există posibilitatea redistribuirii excedentului de numerar între instituțiile de credit în cadrul aceluiași județ, cu obligația ca operațiile respective să fie evidențiate în conturile curente deschise la sucursala B.N.R. În condițiile în care soldul casei de circulație este mai mic decât plafonul stabilit, alimentarea cu numerar se face din fondul de rezervă în limita plafoanelor aprobate.
- *rezerva minimă obligatorie* în contul curent deschis de fiecare bancă la B.N.R.: reglementările în vigoare impun constituirea rezervei minime obligatorii atât pentru mijloacele în lei, cât și pentru cele în valută. [8] La începutul anului 2006 ratele rezervelor minime obligatorii sunt pentru mijloacele în lei de 16%, iar pentru disponibilitățile în valută de 35%. [9] B.N.R. bonifică dobânda la rezervele minime obligatorii, excedentul nefiind purtător de dobândă. Această dobândă se situează cel puțin la nivelul ratei dobânzii medii la depunerile la vedere practicate de bănci. Rata medie se calculează lunar de banca centrală, distinct pentru lei și pentru valute (USD, EUR), ca medie ponderată, pe baza datelor transmise de bănci. Astfel, în luna ianuarie 2006 instituțiile de credit obțin o rată a dobânzii pentru disponibilitățile aflate în contul curent deschis la B.N.R. în lei de 1,5%, în USD de 0,95% și în EUR de 0,7%. Nerespectarea nivelului prevăzut la rezervele obligatorii în lei și în valute este sancționat în permanență de banca centrală prin dobânzi penalizatoare foarte mari. În concluzie, constituirea rezervelor minime obligatorii generează pentru orice bancă două efecte: pe de o parte, îi limitează posibilitatea de acordare a creditelor, cu scăderea corespunzătoare a veniturilor rezultate din dobânzi, iar pe de altă parte îi asigură lichiditatea minimă necesară pentru fluența plăților. O constituire a fondurilor de rezervă minime obligatorii peste limita prevăzută duce la o pierdere a câștigurilor pentru bancă (surplusul nefiind purtător de dobândă), iar dacă ea nu-și îndeplinește obligația în întregime de a constitui rezerve, efortul pe care va trebui să-l facă în următoarea perioadă va fi mult mai mare. De aceea este necesară o planificare atentă a rezervei minime obligatorii.
- *plasamentele la alte bănci*: plasamentele în active lichide (depozite pe piața interbancară și titlurile de stat) sunt plasamente ușor transferabile în lichidități, ele putând fi folosite ca un tampon pentru a face față necesităților de lichidități ale băncii. Sumele plasate de bănci unele la altele nu sunt, de regulă, productive la nivelul altor categorii de plasamente, acestea având rolul de a sprijini în condiții de reciprocitate băncile aflate la un moment dat în criză de resurse. Ele

sunt eficiente pentru că sunt generatoare de transferuri de venituri între bănci, însă pe total sistem bancar volumul resurselor circulante rămâne în principiu nemodificat.

Este deci normal ca băncile să aibă în vedere menținerea la o cotă minimă a activelor lichide pentru a nu se produce pierderi prin redundanță, datorate neplasării resurselor în active purtătoare de dobândă normală. Din acest motiv reglementările B.N.R. prevăd ca perioada maximă pentru plasamentele interbancare să fie 6 luni pentru maximum 20% din totalul depozitelor în lei și 3 luni pentru maximum 10% din totalul depozitelor în valută. Majoritatea plasamentelor interbancare în lei și valută sunt efectuate în maximum o luna de zile.

În concluzie, măsurarea câștigurilor și gestionarea riscurilor prezintă o importanță deosebită în aprecierea calității, atât a activității bancare cât și a performanțelor acesteia. Ele își vor asuma toate riscurile specifice procesului de obținerea de profit, dar în condiții de prudență, luând în calcul: respectarea regulilor prudențiale impuse de autoritatea națională de reglementare; profitul scontat să justifice expunerea la riscul asumat; eventualele pierderi să nu deterioreze dramatic situația financiară a anului respectiv, ele putând fi acoperite din profit sau din provizioane și riscul ce trebuie să fie astfel dimensionat încât pierderea produsă prin materializarea acestuia să poată fi considerată ca normală pentru activitatea băncii, astfel încât imaginea ei, atât externă, cât și internă, să nu fie deteriorată.

BIBLIOGRAFIE:

- [1] Basno, C., Dardac, N., Managementul bancar, Editura Economică, București, 2002.
- [2] Mihai, I., Tehnica și managementul operațiunilor bancare, Editura Expert, București, 2003.
- [3] Nițu, I., *Managementul riscului bancar*, Ed. Expert, București, 2000
- [4] Olteanu A, Olteanu, F.M., Badea, L., Management bancar-caracteristici, strategii, studii de caz, Editura Dareco, București, 2003.
- [5] Stoica, M., Gestiune bancară, Editura Luminalex, București, 2002.
- [6] Norma B.N.R. nr.17/2003 privind organizarea activității și sistemul de control intern al băncilor, administrarea riscurilor semnificative, precum și organizarea și funcționarea compartimentului de audit intern, Monitorul Oficial nr. 17, ianuarie 2004
- [7] Norma B.N.R. nr. 1/2001 privind lichiditatea băncilor, Monitorul Oficial nr.201, aprilie 2001.
- [8] Circulara B.N.R. nr.6 pentru modificarea și completarea Regulamentului Băncii Naționale a României nr. 6/2002 privind regimul rezervelor minime obligatorii, precum și pentru stabilirea ratelor rezervelor minime obligatorii și modificarea ratei dobânzii, plătită la rezervele minime obligatorii constituite în dolari SUA., Monitorul Oficial nr.141, 16 februarie 2005
- [9] Buletin lunar – februarie 2006 B.N.R